

ARTYKUŁY

Adam R. SIKORA OFM

Studia Gnesnensia
Tom XXXI (2017) 5–17

Teksty biblijne w *Cwiczeniu Katechismowym* Szymona Krofeja – osiemnastowiecznym zabytku piśmiennictwa kaszubskiego

Najstarsze zachowane tłumaczenia Biblii na kaszubski zawarte są w religijnych zabytkach piśmiennictwa kaszubskiego, których powstanie datuje się na XVI-XVIII wiek. Autorami tych tekstów byli duchowni luterańscy, którzy dokonywali przekładów niemieckojęzycznych ksiąg liturgicznych, posiłkując się również tzw. Biblią Lutra, na potrzeby nowo powstałych wspólnot ewangelickich. Księgi te tłumaczyli na język zrozumiały dla ówczesnie zamieszkującej tereny ich duszpasterskiej pracy społeczności kaszubskiej.

Wszystkie odnalezione zabytki doczekały się wnikliwych badań historyków i językoznawców¹. Przeanalizowano je również pod kątem zawartości tekstów Pisma świętego². Badania wykazały, że zabytki te w sensie ścisłym nie zawierają

¹ Spośród licznych autorów zajmujących się zasadniczo problematyką dawnych translacji kaszubskich należy wymienić pierwszych badaczy kaszubszczyzny: F. Tetznera, F. Lorentza, A. Hilferdinga; językoznawców i wydawców najstarszych zabytków kaszubskich: R. Olescha i F. Hinzego; historyków: J. Łęgowskiego i Z. Szultkę oraz językoznawców: H.J. Kamińską, H. Popowską-Taborską, J. Zieniukową. Tematyce dawnych i współczesnych translacji biblijnych na język kaszubski niemało miejsca w swoich badaniach poświęcili językoznawcy: E. Breza, J. Treder, F. Kluge, K.A. Sroka i M. Cybulski oraz historyk J. Borzyszkowski.

² Np. A.R. Sikora, *Teksty biblijne w Śpiewniku Szymona Krofeja z 1586 roku. Najstarsze fragmenty Pisma Świętego po kaszubsku?*, Studia Franciszkańskie 15(2005)115-124; *Teksty Starego Testamentu w Katechizmie Michała Pontanusa z 1643 roku (cz. I)*, Studia Franciszkańskie 15(2005)125-141; „*Modlitwa Pańska*” i *Psalmy w najstarszych drukowanych tekstach po kaszubsku*, Biblia i Ekumenizm 2(2005)85-103; *Teksty Nowego Testamentu w Katechizmie Michała Pontanusa z 1643 roku (cz. II)*, Studia Franciszkańskie 16(2006)57-75.

całościowego przekładu choćby jednej księgi biblijnej (nie mówiąc już o przekładzie całej Biblii czy tylko Nowego Testamentu), zaś ich autorzy nie byli w sensie ścisłym tłumaczami Biblii, gdyż jedynie okazjonalnie tłumaczyli jej fragmenty, stanowiące część szeroko rozumianych dzieł religijnych. Wyodrębniając jednak poszczególne fragmenty, uzyskano zbiór tekstów, który można zaprezentować jako najstarsze odnalezione dotychczas fragmentaryczne przekłady Pisma świętego na kaszubski.

Najstarszymi znanymi zabytkami piśmiennictwa kaszubskiego z zawartością wersetów biblijnych są: 1) *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera y ynssich nabożnich mężow. Zniemieckiego w Sławięsky ięzyk wilozone Przez Szymana Krofea sluge słowa Bozego w Bytowie. Drukowano w Gdainsku przez Jakuba Rhode. Roku Pánskigo 1586³*; 2) *Parvus Catechismus D. Martini Lutheri Germanica Vandalicus. Der klenie Catechizmus D. Martini Lutheri / Deutsch und Wendisch gegen einander gesetzt / Mit anhang der Sieben Busspsalmen König Davids. Mały Catechizm D. Marciná Lutherá Niemiecko-Wandalski ábo Słowięski / to jestá z Niemieckiego języká w Słowięski wystáwion y ná jáwnosc wydan / z Przydatkiem Siedm Psálmów Pokutnych krolá Dawida y inszych Potrzebnych rzeczy: osobliwie Historiy Passiy nášzego Páná Jezusa według Ewangelistá Mattheuszá / y niektórych Piesn duchownych. Drukowány w Gdaińsku przez Jerzego Rhetá / Roku Pánskigo 1643⁴*; 3) zbiór perykop na niedziele i święta zwany *Perykopami smoldzińskimi*⁵ oraz 4) *Śpiewnik starokaszubski*⁶. Pierwsze dwa zabytki są dziełami tłoczonymi w drukarniach w Gdańsku, a dwa pozostałe rękopisami. Pod koniec XIX wieku zostały one odkryte w Smołdzinie⁷ przez dwóch uczonych niemieckich: F. Tetznera i F. Lorentza. Poza *Śpiewnikiem starokaszubskim*, którego właścicielem był bliżej nieznany mieszkaniec Smołdzina o nazwisku Rodemerk, pozostałe dzieła znajdowały się w archiwum parafialnym kościoła

³ Wydanie fototypiczne: R. Olesch (wyd.), *S. Krofey. Geistliche Lieder D. Martin Luthers und anderer frommer Männer. Duchowne piesnie D. Marcina Luthera y ynßich nabożnich mężow. Danzig 1586*, Köln-Graz: Böhlau 1958.

⁴ Wydanie fototypiczne: R. Olesch (wyd.), *M. Pontanus. Der kleine Catechißmus D. Martini Lutheri. Deutsch vnnnd Wendisch gegen einander gesetzt. Mit anhang der Sieben Bußpsalmen König Davids, Danzig 1643 und Passionsgeschichte, Danzig 1643*, Köln-Graz: Böhlau 1958.

⁵ Wydanie fototypiczne: F. Hinze (wyd.), *Die Schmolsiner Perikopen*, Berlin 1967.

⁶ F. Hinze (wyd.), *Altkashubisches Gesangbuch*, Berlin 1967.

⁷ Poza tymi zabytkami piśmiennictwa F. Lorentz, podczas swojej wizyty badawczej w Smołdzinie, zetknął się jeszcze z dwoma innymi zabytkami. Pierwszym był zbiór różnych modlitw, pieśni, mów i innych tekstów, który później zaginął, drugim – dokument o charakterze urzędowym, tzw. *Przysięgi wierzchocińskie*, w którym teksty biblijne nie występują.

smoldzińskiego. W latach trzydziestych XX wieku zostały one zakupione przez Bibliotekę Uniwersytetu w Greifswaldzie, gdzie znajdują się do dziś.

Cwiczenie Katechismowe z 1758 r.

W 1959 r., czyli ponad sześćdziesiąt lat po odkryciach dokonanych przez F. Tetznera i F. Lorentza w Smoldzinie, o istnieniu kolejnego zabytku piśmiennictwa pomorskiego poinformował K. Ślaski, który odnalazł jeszcze jeden zabytek, pochodzący z XVIII wieku starodruk pt. *Cwiczenie Katechismowe, przez Pytania y Odpowiedzi, według Przetłumaczenia Szymona Krofeja, Na Ządanie wielu pobożnych serc do Druku podane Roku pańskiego 1758*. Dzieło to liczy 96 stron zachowanych w dobrym stanie, a jakość druku nie sprawia trudności w czytaniu. Niemniej brakuje w nim kilku stron (s. 9-16), a tekst na dwóch stronach w dolnej części jest usunięty (s. 25 i 26). Na zabytek składają się teksty wyłącznie o charakterze religijnym: są to katechizmowe prawdy wiary ułożone w formie pytań i odpowiedzi, zaś na ostatnich stronach starodruku znalazły się kolejno modlitwy: poranna, wieczorna, przed posiłkiem i po posiłku (s. 93-96).

Jak ocenia H. Popowska-Taborska, „odnalezione i opisane przez Kazimierza Ślaskiego egzemplarz *Cwiczenia Katechismowego* według Szymona Krofeja jest identyczny ze znajdującym się w Dziale Zbiorów Specjalnych gdańskiej Biblioteki PAN egzemplarzem o sygnaturze XX Bo 1908”⁸. Stanowi on w pewnym sensie kontynuację wspomnianych już wcześniej dwóch najstarszych odnalezionych w Smoldzinie druków kaszubskich: *Duchownych pieśni* Szymona Krofeja z 1586 r. oraz *Małego Katechizmu* w przekładzie Michała Mostnika/Pontanusa/Brüggemanna z 1643 r. Podkreślenie tego faktu jest istotne, gdyż, jak wykazała Popowska-Taborska⁹, wznawiane później reedycje tych druków pozwalają dostrzec zmiany językowe, jakich dokonywano na pierwowzorach, odstępując coraz bardziej od pierwotnych, rdzennych kaszubskich form językowych na rzecz form polskich.

Zabytek *Cwiczenie Katechismowe* dość długo czekał na opracowania specjalistyczne ze strony historyków, filologów i teologów. Poza opisem tego zabytku dokonany przez jego odkrywcę¹⁰, przez ponad czterdzieści lat nie przeprowadzono nad nim żadnych analiz językoznawczych. W 1994 r. prof. Z. Szultka w artykule pt. *Piśmiennictwo polskie i kaszubskie Pomorza Zachodniego od XVI do XIX wieku* prowokacyjnie stwierdził, że „Nie sposób (...) nie zauważyć, że do

⁸ H. Popowska-Taborska, «*Cwiczenia Katechismowe*» z 1758 roku na tle wcześniejszych druków kaszubskich, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 36(2000)85.

⁹ Tamże, 95

¹⁰ K. Ślaski, *Polskość Pomorza Zachodniego w świetle źródeł XVI-XVIII w.*, w: G. Labuda, S. Hoszowski (red.), *Pomorze nowożytne*, Warszawa 1959, 34-37.

tej pory nie ukazał się jeszcze ani jeden artykuł na temat odkrytego w 1958 r. przez K. Ślaskiego katechizmu Krofeja z 1758 roku¹¹. Ta uwaga historyka zachęciła wybitną znawczynię piśmiennictwa najstarszych zabytków piśmiennictwa kaszubskiego prof. Hannę Popowską-Taborską do napisania artykułu pt. «*Cwiczenie Katechismowe*» z 1758 roku na tle wcześniejszych druków kaszubskich¹², w którym podjęła się opracowania tego druku pod względem językowym.

Z ustaleń badaczki wynika, że musiał istnieć nieznanego jego prototyp w wcześniejszej wersji drukowanej bądź rękopiśmiennej¹³. Zdaniem Popowskiej-Taborskiej prototyp ten musiał językowo odbiegać znacznie od wersji opublikowanej w 1758 r., tak jak odbiega ona od języka *Duchownych pieśni* przełożonych przez Szymona Krofeja i wydanych w 1586 r.¹⁴ *Cwiczenie Katechismowe* z 1758 r. przejawia bowiem tylko ślady cech specyficznych dla dawnych druków kaszubskich. Usunięto z niego większość pierwotnych cech uznanych za dialektyzmy pomorskie, a szesnastowieczny język Krofeja podporządkowano normom ogólnopolskim, chociaż, jak wykazała Popowska-Taborska¹⁵, przeprowadzona cenzura nie zawsze była konsekwentna¹⁶.

Analogiczny proces zaszedł także w odniesieniu do *Małego katechizmu* Pontanusa i jego kolejnych wydań, na co zwrócił uwagę P. Prejs, rosyjski filolog, współtwórca słowianoznawstwa w Rosji. W sprawozdaniu przygotowanym dla „Ministerstwa oświecenia w Rosji” z 1840 r. P. Prejs o *Małym Katechizmie* wydanym przez Mrongowiusza¹⁷ pisze bowiem, że „właściwości kaszubskiego narzecza są tu bardzo rzadkie, np. *jem* zamiast *jestem*, *jes* zamiast *jest*, *jesmy* zamiast *jesteśmy*, *procim*, *procimu* zamiast *przeciw*”¹⁸. Zmiany, które, być może,

¹¹ Z. Szultka, *Piśmiennictwo polskie i kaszubskie Pomorza Zachodniego od XVI do XIX wieku*, Poznań 1994, 4.

¹² H. Popowska-Taborska, «*Cwiczenia Katechismowe*» z 1758 roku na tle wcześniejszych druków kaszubskich, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 36(2000)83-95, [przedruk w:] H. Popowska-Taborska, *Szkice z kaszubszczyzny. Dzieje badań. Dzieje języka. Zabytki. Etymologie*, Gdańsk 2006, 219-230.

¹³ J. Treder, *Cwiczenie Katechismowe*, w: J. Treder (red.), *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, Gdańsk 2006, 43.

¹⁴ H. Popowska-Taborska, «*Cwiczenie Katechismowe*», 86.

¹⁵ Tamże, 89.

¹⁶ Podobny los spotkał wydane w tym samym, 1758 r. drugie wydanie *Małego Katechizmu* M. Pontanusa. Jedyne zachowane egzemplarze znajdują się w Staatsbibliothek w Marburgu.

¹⁷ *Mały Katechizm* w przekładzie Michała Mostnika miał łącznie 4 wydania: pierwsze w 1643 r., drugie – 1758, trzecie – 1828 (wydawca: Krzysztof C. Mrongowiusz), czwarte – 1958 (wydanie fototypiczne, wydawca: R. Olesch).

¹⁸ P. Prejs, *O języku kaszubskim. Ze zdania sprawy Prajsa do ministra oświecenia w Rosji, z Berlina 20 czerwca 1840 r. przestanego*, Kraków 1850, 22-23, w: *Żurnal Ministerstwa Narodnaga Prosvěščenija*, Petersburg 1840 c 28, nr 11, otd. IV, 1-24.

ta sama osoba w 1758 r. naniosła na tekst *Cwiczenia* i *Małego Katechizmu* sprawiły zatem, że edycje tych druków, zaliczanych do tej pory do piśmiennictwa kaszubskiego, zaczęły odbiegać od innych druków powstałych w tym czasie na Pomorzu. Były to już teksty pisane ówczesną polszczyzną literacką, w nieznacznym tylko stopniu zdradzające pewne pomorskie cechy regionalne.

Przedmiotem badań niniejszego opracowania pod kątem zawartości tekstów biblijnych w *Cwiczeniu Katechismowym* będzie egzemplarz pochodzący z biblioteki gdańskiej¹⁹, wcześniej będący częścią księgozbioru Krzysztofa C. Mrongowiusza²⁰, znanego gdańskiego protestanckiego kaznodziei, językoznawcy leksykografa, filologa, jednego z pierwszych badaczy kaszubszczyzny i obrońcy języka polskiego pod zaborem pruskim²¹. Celem zaś podjętych analiz będzie utworzenie pierwszego, pełnego wykazu wszystkich tekstów biblijnych zawartych w dziele Szymona Krofeja wydanym w 1758 r. Jeżeli zaś chodzi o „kaszubskość” tych tekstów, to, jak nadmieniono wyżej, uwidacznia się już w nich znaczne zbliżenie formy zapisu do tekstów w języku polskim niż, jak z pewnością było to w pierwowzorze, do form charakterystycznych dla języka regionu kaszubskiego.

Teksty biblijne w *Cwiczeniu Katechismowym*

W *Cwiczeniu* wielokrotnie cytowane są te teksty ze Starego i Nowego Testamentu. Są to zazwyczaj pojedyncze zdania. Jedynie w przypadku modlitwy *Ojciec nasz* i *Dekalogu* cytaty te są dłuższe, ale i w tych przypadkach nie są one zamieszczone łącznie, lecz wplecione w tekst szerzej omawiający konkretne przykazanie.

1. Cytaty ze Starego Testamentu²²

Gdy chodzi o pojedyncze fragmenty biblijne ze Starego Testamentu, to w omawianym znaleziono jedynie pięć cytatów. Po dwa razy cytowana jest Księga Rodzaju i Księga Psalmów i jeden raz Księga Wyjścia.

¹⁹ Wyrażam w tym miejscu wdzięczność Kierownictwu Zbiorów Specjalnych Biblioteki PAN w Gdańsku za udostępnienie mi wersji elektronicznej tego zabytku, a Pani prof. H. Popowskiej-Taborskiej za użyczenie jego fotokopii i za wiele cennych informacji z nim związanych.

²⁰ W oparciu o tekst *Cwiczenia* z 1758 r. Mrongowiusz przygotował do druku trzecią edycję *Małego Katechizmu*, która ukazała się w 1828 r. w wydawnictwach Towarzystwa Szczecińskiego.

²¹ Por. J. Treder, *Mrongowiusz Krzysztof Celestyn*, w: J. Treder (red.), *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, Gdańsk 2006, 142-143.

²² Prezentacja cytatów zostanie przedstawiona począwszy od Księgi Rodzaju według kolejności, w jakiej księgi zajmują miejsce w kanonie Pisma świętego.

Z Księgi Rodzaju, *Cwiczenie* przytacza następujące dwa teksty:

*Bo wiedział Bog wszystko co uczynił, a oto było barzo dobre*²³ (Rdz 1,31)²⁴.

Stworzył Pan Bog człowieka z prochu ziemi y natchnął w oblicze jego Dech żywota. Y stał się człowiek dużą żywiącą (Rdz 2,7)²⁵.

Z Księgi Wyjścia cytowany jest jeden fragment:

Ja twoy Pan Bog, wmiłości gorliwy Bog, nawiedzając złości Oycow na dzieciach w trzecim y czwartym pokoleniu, tych którzy mnie nienawidzą. Ale tym którzy mnie miłują, y przykazanie moje trzymają, miłosierdzie czyniąc aż do tysięcznego pokolenia (Wj 20,5-6)²⁶.

Z Księgi Psalmów *Cwiczenie* przytacza dwa fragmenty:

Wszystkich Oczy w tobie duchwają Pańie, a ty dawaś im pokarm czaśu potrzebnego. Otworzył ty ręce twoje szczodrobliwie y nasyćić wszystko, co żywo jeźt przeżegnaniem twojim (Ps 145,15-16)²⁷.

O ile pierwszy cytat jest dokładną wersją przekładu z Ps 145,15n, o tyle drugi jest kompilacją słów pochodzących z kilku Psalmów, przy czym, ze względu na fragmentaryczne przytaczanie tekstu, pozostają wątpliwości co do właściwej identyfikacji²⁸.

Dziękuyćie Pánu, bo on dobrotliwy jeźt, y jego miłosierdzie trwa na wieki, który wszystkim stworzeniu potrawę dawa, który dawa potrawę dobytku jego, y młodym krukóm wzywającym jego. On niema Kochániá w mocy Końskiey ani spodobaniá w goleniach mejskich, dobrze się Panu spodoba nad bojącymi się jego y w tych, którzy nądzieię mają w miłosierdzie jego (Ps 118,1?; Ps 136,1.25?; Ps 147,9-11)²⁹.

²³ W zapisie tekstów zabytku przyjęto w tym artykule następujące zasady: ß – w niektórych miejscach trudno rozróżnić, czy jest to jedna czcionka „ß” czy zbitka dwóch czcionek „ß”; 3 – czcionka ta występuje samodzielnie lub z kreską poziomą, wężykiem lub ukośną (; ~ ; ’). W przepisany tekście użyto czcionki „z” (gdy „3” występowało samo) lub „z” (gdy nad „3” występowała któraś z kresek); 3 – występuje jako duża czcionka „Z”; J – duża czcionka „J” pisana w miejscach, gdzie obecnie mamy albo „J”, albo „I”. Są jednak miejsca, gdzie pojawia się „I”.

²⁴ *Cwiczenie Katechismowe*, 31.

²⁵ Tamże, 29.

²⁶ Tamże, 21n.

²⁷ Tamże, 95.

²⁸ Stąd oznaczenie go pytajnikiem.

²⁹ Tamże, 96.

Oprócz tego w *Cwiczeniu* znajdują się niektóre przykazania *Dekalogu* ujęte, jak już wspomniano, w sposób właściwy katechizmowi, czyli w formie stawianych pytań i udzielanych odpowiedzi. Nie jest przy tym łatwo zidentyfikować, czy autor powołuje się na tekst *Dekalogu* z Wj 20,3-17 czy z Pwt 5,7-21. Oto fragmenty, które przytacza:

Nie maß innych Bogow przy mnie mieć³⁰.

Nie maß imięniá Páná Boga twego próżno zazywáć³¹.

Nie maß żądác bliźniego twego domu³².

Nie maß żądác bliźniego twego Żony, Czeladzi, dobytká, áni cokolwiek jego jeft³³.

2. Cytaty z Nowego Testamentu

Z Nowego Testamentu *Cwiczenie* zawiera znacznie większą ilość tekstów: niektóre powtarzają się kilkakrotnie w całości lub w części. Nielatwo jest, zwłaszcza gdy chodzi o cytaty z Ewangelii synoptycznych, ustalić – gdy nie są podawane odniesienia – z której Ewangelii, a nawet spoza Ewangelii tekst pochodzi. Tym bardziej, że przytaczane teksty biblijne stanowią nieraz kompilacje tekstów zaczerpniętych z kilku różnych Ksiąg.

Z **Ewangelii według św. Mateusza** przywołane są teksty sześciokrotnie, przy czym dwa razy przytoczony jest ten sam tekst Mt 9,2 w nieco różniącym się brzmieniu. Oto teksty z Ewangelii według św. Mateusza:

Jeśli byś ofiarował dar twoy ná Oltáru pierwey się pojednay z brátem twojim (Mt 5,23-24)³⁴.

Ufay Synu! odpußçzone są tobie wßyftkie grzechy (Mt 9,2)³⁵.

Ufay Synu moy! Odpußçzone są tobie grzechy (Mt 9,2)³⁶.

Jeßliby Brát twoy zgrzeßył przeciwko tobie, tedy idź á strofuy go między tobą y onym famym: Jeßli cię ußtucha, pozwyßkales Brátá twego: Ale ießli cię nie ußtucha, tedy weźmi do siębie ießçze iednego abo dwu, aby w ußćiech dwu abo trzech świadkow ußtoidlá wßyftka rzecz. A ießliby cię nie ußtuchál, tedy to powiedz

³⁰ Tamże, 7.

³¹ Tamże, 8.

³² Tamże, 18.

³³ Tamże, 20.

³⁴ Tamże, 73.

³⁵ Tamże, 80.

³⁶ Tamże, 81.

Pojpolftwu: A ieśliby Pojpolftwa nieuŃtuchał, tedy go iako Poganiną y Celnika trzymay (Mt 18,15-17)³⁷.

Żąprawdę powiádam wam; Cobysćiekolwiek związáli ná ziemi, będzie związano y ná niebie: á cobysćie rozwiązali ná ziemi, będzie rozwiązano y ná niebie (Mt 18,18)³⁸.

Jdąc po wbyŃtek Ńwiat, náuczayćie wbyŃtkie národy y ochrzćicie je w imię Oyca, Syną, y Ducha Ńwiętego (Mt 28,19)³⁹.

Z Ewangelii według Ńw. Marka cytowany jest tylko jeden tekst:

Kto wierzy y da Ńię ochrzćić, zbawion będzie, ale kto nie wierzy potępion będzie (Mk 16,16)⁴⁰.

Z Ewangelii według Ńw. Łukasza Cwiczenie przytaczają cztery teksty, przy czym dwukrotnie ten sam w nieco róźnej wersji:

Tobie odpuszczone są grzechy twoie, wiárą twoiá Ći pomogła: Jdź w pokoy (Łk 7,48.50)⁴¹.

Tobie odpuszczone są grzechy twoie, wiárą twoiá Ći pomogła (Łk 7,48.50)⁴².

Kto wás Ńlucha, mię Ńlucha (Łk 10,16)⁴³.

á Duch nie ma ćiałá ani koŃci (Łk 24,39)⁴⁴.

Z Ewangelii według Ńw. Jana przytoczonych jest dziesięć fragmentów, przy czym niektóre kilkakrotnie.

Bo Bog jeŃt Duch (J 4,24)⁴⁵.

Jáko mię moy Oyćiec poŃtál, tak y ja wás pofyłam. Weźmićie Duchá Ńwiętego, ktorymkolwiek grzechy odpusćićie, tym one są odpuszczone, ktorym je záttrzymaćie, tym zátzymane będą (J 20,21-23)⁴⁶.

³⁷ Tamże, 82.

³⁸ Tamże, 79.

³⁹ Tamże, 60.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże, 80.

⁴² Tamże, 81.

⁴³ Tamże, 78.

⁴⁴ Tamże, 37.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tamże, 74.

Jáko mié poślál Oyćiec moy, tak y ja pożyłam wás (J 20,21)⁴⁷.

Jak mié Oyćiec poślál, tak y ja wás pożyłam (J 20,21)⁴⁸.

Iáko mié poślál Oyćiec moy, tak y Ja wás pożyłam (J 20,21)⁴⁹.

Weźmićie Ducha świętego (J 20,22)⁵⁰.

Ktoremkolwiek odpuścicie grzechy, tym będą odpußczone (J 20,23)⁵¹.

Ktoremkolwiek grzechy odpuścicie, tym będą odpußczone (J 20,23)⁵².

Ktorem grzechy odpuścicie, im będą odpußczone: Weźmiecie Duchá świętego (J 20,23.22)⁵³.

Z Listów św. Pawła Apostoła autor zabytku cytuje cztery teksty z trzech Listów, przy czym dwukrotnie przytacza różne fragmenty Rz 6,3-4.

Z Listu do Rzymian pochodzą fragmenty:

My jeßeśmy z Chryßtufem przez Chrzeßt w śmierć pogrzebieni, iż iáko Chryßtus zmartwych obudzon przez sławę Oycá swego, táko y my też w nowym żywoćie chodzić mámy (Rz 6,3-4)⁵⁴.

Bo my jeßeśmy z Chryßtufem przez śmierć w Chrzeßt pogrzebieni (Rz 6,3)⁵⁵.

Z Pierwszego Listu św. Pawła do Tymoteusza:

Boć jeden jeßt Bog, jeden także Poßrzednik między Bogiem y ludźmi, człowiek Chryßtus Jezus (1 Tm 2,5)⁵⁶.

⁴⁷ Tamże, 76.

⁴⁸ Tamże, 78.

⁴⁹ Tamże, 80.

⁵⁰ Tamże, 76 i 80.

⁵¹ Tamże, 76.

⁵² Tamże.

⁵³ Tamże, 78.

⁵⁴ Tamże, 65.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ Tamże, 35.

Z Listu św. Pawła do Tytusa:

Przez łaznią znowu narodzenia y odnowienia Duchá świętego ktorego on zupełnie ná nás wylál przez JEzu Chrystá nábeho zbawiciela, ábyśmy przez jego láfkę uspráwiedliwieni dziedzicami żywota wiecznego byli według nádzieie (Tt 3,5-6)⁵⁷.

Ponadto, jak informuje sam autor *Cwiczenia*, zamieszcza on kompilację z kilku tekstów (*Ták pißá święci Ewanielistowie, święty Mattheuß, Marek, Lukaß y święty Páweł*):

Náß Pan JEzus Chrystus w tey nocy ktorey wydan był, wziął chleb, dziękował, lamál y dáł ßwolennikom swojim mowiac: weźmieć á jedźcie, to jeßt ciáło moie, ktore zá wás będzie wydane: To czynieć w moje spamiętanie. Tymże obyczajem wziął też y kielich po wieczery, dziękował y dáł im mowiac: Weźmieć á piicie z tego wßyfcy, ten Kielich jeßt nowy Testament w mojej Krwi, ktora zá wás rozlana będzie do odpußczenia grzechow. To czynieć, jako często pić będzieieć w moje spamiętanie (por. Mt 26,26-28; Mk 14,22-24; Łk 22,19-20; 1 Kor 11,23-25)⁵⁸.

Náß Pan JEzus Chrystus, w tey nocy ktorey wydan był wziął Chleb, dziękował, lamál y dáł ßwolennikom swojim mowiac: Weźmieć á jedźcie, to jeßt ciáło moie, ktore za wás będzie wydano. To czynieć w moje spamiętanie. Tymże obyczajem wziął też y Kielich, po wieczery dziękował dáł im mowiac: Weźmieć á piicie z tego wßyfcy: Ten Kielich jeßt nowy Testament w moiej Krwi, ktora zá wás rozlana będzie do odpußczenia grzechow. To czynieć iáko często pić będzieieć w moje spamiętanie (por. Mt 26,26-28; Mk 14,22-24; Łk 22,19-20; 1 Kor 11,23-25)⁵⁹.

Kilkakrotnie pojedyncze zdania z tego tekstu zamieszcza on w różnych kontekstach:

jedźcie, to jeßt ciáło moie, piicie to jeßt Krew moia na s. 69.

Zá wás dano y rozlano do odpußczenia grzechow, dwukrotnie na s. 70 oraz po jednym razie na s. 71 i 72.

Weźmieć á jedźcie, to jeßt ciáło moie na s. 89.

Piicie z tego wßyfcy, to jeßt Krew moia oraz To czynieć ilekroć to czynieć będzieieć ná moje spamiętanie na s. 90.

⁵⁷ Tamże, 62n.

⁵⁸ Tamże, 67n.

⁵⁹ Tamże, 88n.

Podobnie jak w przypadku *Dekalogu*, autor *Cwiczenia* przytacza oddzielnie wezwania *Modlitwy Pańskiej – Ojciec nasz* (Mt 6,9-13), wyjaśniając osobno treść każdego wezwania, poprzedzając jego wyjaśnienie odpowiednio postawionym pytaniem. Oto przytoczone wezwania:

*Oycze náš, któryś ieŝt w niebie*⁶⁰.

*Swiącono bądź imię twoie*⁶¹.

*Przydź kroleŝtwo twoie*⁶².

*Twa się wola ŝtanie, jako w niebie tak y ná ziemi*⁶³.

*Chleb náš powŝedny day nam dŝisiaj*⁶⁴.

*Y odpuść nam náŝe winy, iako y my odpuŝczamy náŝym winowaycom*⁶⁵.

*Y nie wodź nás w pokuŝenie*⁶⁶.

*Ale nás wybaw od złego*⁶⁷.

*Abowiem twoje jeŝt Kroleŝtwo, y moc, y chwálá na wieki wieczne, Amen*⁶⁸.

Podsumowanie

Cwiczenie Katechismowe z 1758 r. w przekładzie Szymona Krofeja pod względem językowym w znacznym stopniu odbiegają od języka innego dzieła tego samego autora z 1586 r. Przymuszczalnie zmiany dokonywane w kolejnych edycjach *Cwiczenia Katechismowego* polegały na eliminowaniu pomorskich cech regionalnych poprzez zastąpienie ich formami funkcjonującymi w ówczesnej polszczyźnie literackiej. Niemniej dzieło to pozostaje jednym z nielicznych zabytków piśmiennictwa kaszubskiego, w którym odszukać można najstarsze fragmenty biblijne tłumaczone na kaszubski. Szczegółowa analiza zabytku pozwoliła ustalić, że ze Starego Testamentu zawiera po dwa cytowania z Księgi Rodzaju i Księgi Psalmów oraz jedno cytowanie z Księgi Wyjścia. Ponadto w *Cwiczeniu Katechismowym* znajduje się tekst *Dekalogu*, nie sposób przy tym ustalić, czy autor powołuje się na tekst z Księgi Wyjścia czy z Księgi Powtórzonego Prawa. Z Nowego Testamentu zabytek przytacza znacznie więcej tekstów. Trudno podać ich dokładną liczbę, gdyż niektóre cytaty się powtarzają (choć w formie

⁶⁰ Tamże, 44.

⁶¹ Tamże, 45.

⁶² Tamże, 48.

⁶³ Tamże, 50.

⁶⁴ Tamże, 51.

⁶⁵ Tamże, 53.

⁶⁶ Tamże, 55.

⁶⁷ Tamże, 57.

⁶⁸ Tamże, 58.

nieco zmodyfikowanej), a niektóre są kompilacją kilku tekstów. W zależności więc od sposobu ich liczenia, można przyjąć, że ich liczba waha się między 25 a 35 i pochodzą z Ewangelii: Mateusza, Marka, Łukasza i Jana, z Listów św. Pawła do: Rzymian, Pierwszego Listu do Tymoteusza, Tytusa i Pierwszego Listu do Koryntian. Podobnie jak ze Starego Testamentu w formie kolejnych pytań i odpowiedzi przytoczony został tekst *Dekalogu*, tak z Nowego Testamentu cytowane są i omawiane poszczególne wezwania z *Modlitwy Pańskiej – Ojciec nasz* z Ewangelii Mateusza. Podsumowując, w całym zabytku znajduje się około 40 cytatów biblijnych. Zestawienie ich w niniejszym artykule ma charakter dokumentacyjny i uzupełnia wcześniejsze opracowania inwentaryzujące teksty biblijne w najstarszych zabytkach piśmiennictwa kaszubskiego⁶⁹.

Bibliografia

- Hinze F., *Zur Bezeugung und Etymologie des pommerschen Familiennamens Krofey. Zugleich Bemerkungen zu Leben und Hauptwerk des Simon Krofey*, Zeitschrift für Slawistik 48(2003)506-514.
- Kamińska H., *O języku Szymona Krofeya, autora tłumaczenia Duchownych pieśni Lutra z 1586 roku*, Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Rzeszowie. Nauki Humanistyczne 2(1965)115-134.
- Olesch R. (wyd.), *Vorwort*, w: *S. Krofey. Geistliche Lieder D. Martin Luthers und anderer frommer Männer. Duchowne piesnie D. Marcina Luthera y ynßich nabożnich mężow. Danzig 1586*, Köln-Graz 1958, I-III.
- Popowska-Taborska H., *«Cwiczenia Katechismowe» z 1758 roku na tle wcześniejszych druków kaszubskich*, Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej 36(2000)83-95.
- Popowska-Taborska H., *Pomorska polszczyzna utrwalona w dziele Szymona Krofeya*, w: K. Handke (red.), *Polszczyzna regionalna Pomorza. Zbiór studiów*, t. 7, Warszawa 1996, 7-22.
- Popowska-Taborska H., *Szkice z kaszubszczyzny. Dzieje badań. Dzieje języka. Zabytki. Etymologie*, Gdańsk 2006, 219-230.
- Siatkowska E., *Śpiewnik Szymona Krofeya (1586) wobec współczesnych mu wybranych polskich i łżyckich kancjonałów luterzańskich*, w: *Onomastyka i leksykologia*, Warszawa 1997, 219-227.
- Sikora A.R., *Teksty biblijne w Śpiewniku Szymona Krofeya z 1586 roku. Najstarsze fragmenty Pisma Świętego po kaszubsku?*, Studia Franciszkańskie 15(2005)115-124.

⁶⁹ Zob. przypis nr 2.

- Sroka K.A., *Śladami kaszubskich tłumaczeń Biblii*, w: J. Treder (red.), *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, Gdańsk 1995, 101-127.
- Szultka Z., *Piśmiennictwo polskie i kaszubskie Pomorza Zachodniego od XVI do XIX wieku*, Poznań 1994.
- Szultka Z., *Studia nad piśmiennictwem „starokaszubskim” w szczególności Michała Brüggemanna alians Pontanusa albo Mostnika (cz. II). Szymon Krofey i Michał Brüggemann jako autorzy przekładów pism religijnych*, *Slavia Occidentalis* 46/47(1989/1990)207-246.
- Ślaski K., *Polskość Pomorza Zachodniego w świetle źródeł XVI-XVIII w.*, w: G. Labuda, S. Hoszowski (red.), *Pomorze nowożytne*, Warszawa 1959, 34-74.
- Treder J., *Ćwiczenie Katechizmowe*, w: J. Treder (red.), *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, Gdańsk 2006, 43.
- Treder J., *Mrongowiusz Krzysztof Celestyn*, w: J. Treder (red.), *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, Gdańsk 2006, 163-164.
- Zawadzka J., *Uwagi o języku rękopiśmiennego dodatku do smołdzińskiego egzemplarza Krofeja*, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 16(1977)137-147.

Summary

BIBLICAL TEXTS IN THE *CWICZENIE KATECHISMOWE* OF SZYMON KROFEJA – AN EIGHTEENTH CENTURY RELIC OF KASHUBIAN WRITING

The article, “Biblical Texts in the *Cwiczenie Katechismowe* of Szymon Krofeja – an Eighteenth Century Relic of Kashubian Writing” is an attempt to show biblical texts in print dating back to 1758, regarded as the earliest relics of Kashubian writing whose full title is: *Cwiczenie Katechismowe, przez Pytania y Odpowiedzi, według Przetłumaczenia Szymona Krofejá, Na Ządanie wielu pobożnych serc do Druku podane Roku pańskiego 1758*. It is a relic from which the peculiar Pomeranian language features were removed and changed according to the spelling rules existing in the Polish language at the time. The relic contains about 40 identified Bible texts being more or less faithful quotations from the Old and New Testaments or compilations of some quotations. The number of quotations from the New Testament (c. 25-35) exceeds more than five times the number of quotations from the Old Testament (5). They reveal only slightly some Pomeranian regional features. However, even in their modified form, the texts belong to the oldest known fragments of the Holy Scripture written at least to some extent in Kashubian.

Key words: the Bible, Kashubian translations, Kashubian literature, Szymon Krofey.